

Manýrismus a baroko

Manýrismus

Umělecký styl na přelomu mezi renesancí a barokem
– cca. druhá polovina 16 stol.

Z tal. *maniera* – styl, způsob Giorgio Vasari –
napodobování „dobrého stylu“ Michelangela a
Rafaella

Postupně odklon od klasické harmonie, důraz na
pohyb a výraz, výstřednost, příliš propracovaná
kompozice, ... porušování zažitých pravidel

Literatura

Nová témata, například. šílenství či melancholie,
magické a démonické prvky Spojování literárních
žánrů (např. tragikomedie), častý kontrast, bizarnost,
experimentování

Torquato Tasso (1544 Sorrento – 1595 Řím)

1565 – Tasso ve Ferraře, ve službách kardinála Luigiho d'Este.

1573 – pastýřské drama *Aminta*.

1577 – získal placené místo u dvora vévody Alfonse II. d'Este, mohl se věnovat naplno literární tvorbě.

Již od roku 1570 pracoval na epické skladbě *Gerusalemme Liberata* – *Osvobozený Jeruzalém* (v roce 1575 ji předčítal vévodovi).

Postupné zhoršování psychického stavu, pochybnosti o kvalitách vlastní práce, paranoidní představy, úzkosti. Konflikt se sluhou, pokus o napadení sluhy – internace v klášteře, útěk, putování po Itálii.

1579 – návrat do Ferrary během svatby vévody a Margerity Gonzagové. Konflikt se samotným vévodou, hospitalizace v Ospedale di Sant'Anna (celkem 7 let).

1580 – v Benátkách vydána neautorizovaná a neúplná verze *Osvobozeného Jeruzaléma* pod názvem *Goffredo*

1581 – ve Ferraře vyšlo první vydání pod názvem *Gerusalemme Liberata*
Epistole – dopisy, ve kterých Tasso líčí mj. své psychické stavy a pocity.

1587 – tragédie *Re Torrismondo* – tragický milostný příběh situovaný do Skandinávie.

1593 – vydána přepracovaná verze díla pod názvem *Gerusalemme conquistata*

1594 – papež Klement VIII. Navrhl, aby byl Tasso v Římě korunován na krále básníků (jako kdysi Petrarca). Této pocty se však nedožil, zemřel v Římě v klášteře Sant'Onofrio na Janiculu v dubnu 1595.

Gerusalemme liberata – Osvobozený Jeruzalém

hrdinský epos ; 24 zpěvů; strofa: oktáva

Tasso se pokusil vytvořit hrdinský epos podobný Iliadě a Aeneidě.

téma: první křížová výprava (obléhání Jeruzaléma a jeho dobytí křesťany)

V čem se liší od Ariostova rytířského eposu: větší historická věrohodnost a pravděpodobnost; jednodušší a jednotnější kompozice, více se blíží klasicismu; tématem není dobrodružství, nýbrž boj sil dobra a zla; křesťanské pojetí nadpřirozena; chybí prvky komična; celkové pojetí je vážnější; hlavní hrdina - Goffredo di Buglione - dokonalý křesťanský rytíř věrný svým ideálům a povinností; jiné postavy však mají své paralely u Ariosta (Armida - svůdná žena, Rinaldo - rytíř v zajetí jejích kouzel aj.)

I. Zpěv, oktávy 45-48

Pak Tankréd kráčí, věru, není v davu
krom Rinalda bojovník statečnější, krásnější
vzhledem, vybranějších mravů,
míň výsostný a v srdci udatnější.
Jestli stín viny kalí jeho slávu,
je to jen vina lásky nejvřelejší.
Láska, zrozená náhle, v třesku zbrání
živí se trýzní, sílí bez ustání.

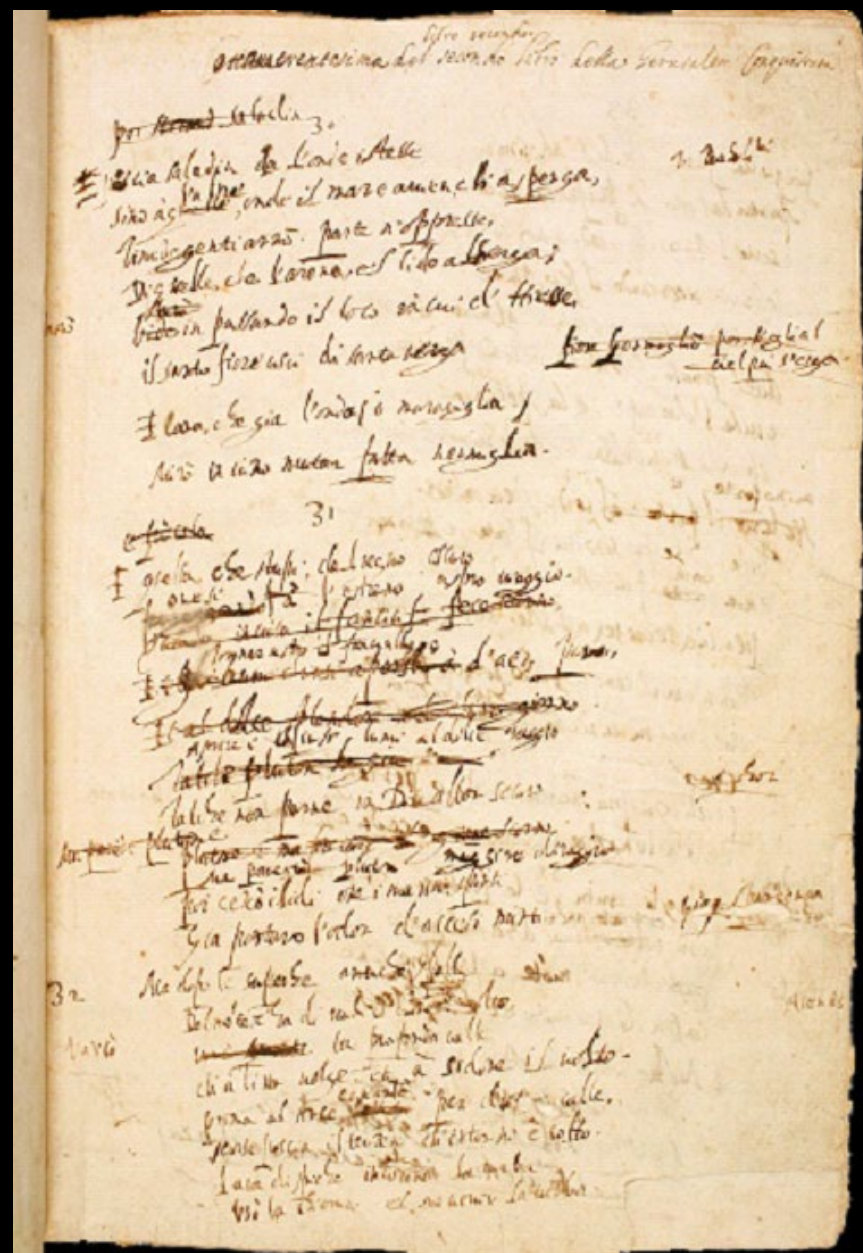
Jde zvěst, že v den, kdy zbrojný francký lid
Peršany potřel v řeži proslavené,
Tankréd, který měl vposláz zvítězit,
byl znaven stíhat vojsko poražené,
spočinutí hledal a ochladit
chtěl zprahlé rty i nohy umořené.
Stáhl se tam, kam do chládku ho zval
živý pramen, co v loubí vyvěral.

Zde znenadání se mu zjevila
panská dívka, krom čela celá v zbroji.
Pohanka byla; také toužila,
stejně jak on, okřát při hladném zdroji.
Zíral na ni, svým vzhledem vznítla
v něm plamen, před nímž úžas neobstojí.
Jaký div! Amor, sotva narozen,
vzletí a triumf slaví ozbrojen.

Přikryla přílbou hlavu, nepřicválat sem druží,
v útok hnala by se hned.

Ač, urozená, soka překonala,
jen nezbytí ji obrátilo zpět.
Však její obraz - krása, která vzplála
bojem - jak živý v srdci zůstal tkvět.
V myšlenkách stále děj i místo měl,
kde spatřil ji, - troud ohněm zahořel.

Však chlapec Rinald nad ty, co jich je tu,
co na přehlídku dorazili sem,
zvedá v divokém, něhyplném vzletu
královské čelo - vše se zhlíží v něm.
Předběhl věk i naději a z květů
jsou plody dřív, než je jim údělem.
Marsem se zdá, když v zbroji jde se bít,
Amorem zas, když z tváře zvedne kryt.

IV. Zpěv, oktávy 27-29

Armida krásná, jistá zjevem svým,
hrdá na dary pohlaví a mládí,
převezme úkol: s prvním stmíváním
se rozloučí, po skrytých stezkách pádí,
ženským šatem a copem zlatistým
chce zmoci šik a ozbrojence zhladit.
Její odjezd však mezi lidem zdejším
dal propuknout pověstem nejrůznějším.

Po nemnoha dnech dívka dorazila,
kde Frankové rozpjali svoje stany.
Neznámá kde se kráska objevila,
šíří se šepot, každý zírání na ni,
jak kometa či hvězda by to byla
a v jasnu dne zasvitla v nebes báni.
Všichni se shluknou, a kdo je, se ptají,
krásná poutnice a kdo posílá ji.

Argos a Kypr ni Délos nespatriily
tak vzácné divy v způsobech i kráse:
zlatý vlas, který vhalen v závoj bílý
hned prosvitně, hned září v plném jase.
Tak když se nebe zjasní, v malé chvíli
z bílého mraku slunce podívá se
a z oblaku svým svitem světu vstříc
jasněji zazáří, den zdvojující.

66.

— Ty vítězíš, ach odpusť, soucit měj
ne s tělem, to víc nepodlehá strachu,
však duši, za tu modli se a spěj,
spěj omýti ji z vin zemského prachu!
Těch slov tak prudký nesouvislý rej,
to krásné, mroucí tělo v krve nachu,
vše divně jalo ho, hněv jeho tál,
ba cítil, kterak zor mu v slzách stál.

67.

Zdroj blízko šumí v luh se perlicí,
ze skály lůna do údolí chvátá,
tam jeho mokem plní přílbici
a jde, kam volá povinnost jej svatá,
pak ruka uctivě se chvějící
uvolní hledí, spadne mřížka zlatá,
zří její tvář, ji pozná, bez lkání
tkví v němém hoři. Jaké shledání!

68.

Však neumírá, všecku sílu svoji
teď za stráž kolem srdce svého sbírá,
chce život vrátiti té v křestném zdroji,
jež pod železem jeho krutým zmírá,
co šeptá svatá slova v těžkém boji,
tvář její s usmíváním k nebi zírá,
jak mluvila by v srdci jas a víru:
Zřím otevřený ráj, odcházím v míru!

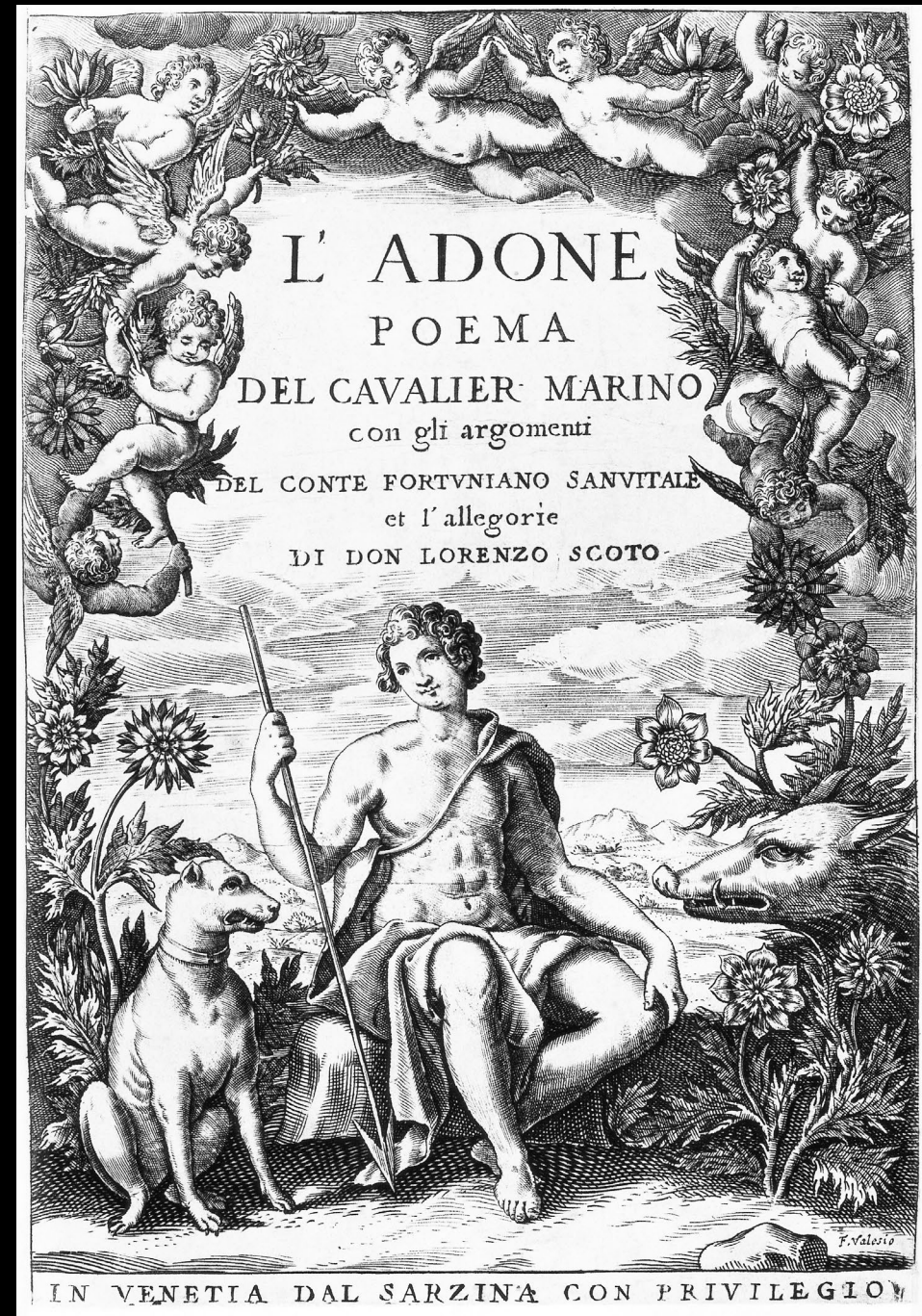
Literatura období baroka

Pro italskou barokní literaturu se používá označení *marinismus* – podle nejproslulejšího básníka té doby Giambattisty Marina, který napsal, že *È del poeta il fin meraviglia* (Cílem básníka je vzbuzovat údiv).

- Vzbuzovat údiv a překvapovat formální vybroušeností, hudebností, básnickou virtuozitou, vyumělkovaností a takzvanými „concetti“ – tj. neobvyklými obrazy a figurami, složitými metaforami, antitezemi, překvapivými kombinacemi motivů, spojováním estetických protikladů (i v jazykové rovině – výrazy vznešené i zcela všednodenní), různými alegorickými konstrukcemi a slovními hříčkami.

- Tematicky Marino a další básníci období baroka vycházejí především z antické mytologie a klasické starověké literatury.

- Důraz je kladen na smyslovost, časté jsou milostné a erotické motivy, estetizované přírodní scenérie a jejich detailní popisy, mytologické postavy a výjevy (někdy v kombinaci s všednodenními motivy, viz např. básně jako „Žena, která šije“, „Žena, která se češe“, „Nymfa dojička“ aj.), historické náměty, u některých autorů též téma smrti a zmaru. Typickým básnickým žánrem je tzv. *barokní idyla*, která vychází z tradice pastorální (bukolické) poezie.

Giambattista Marino (Neapol 1569 – tamtéž 1625)

- nejslavnější italský básník období baroka.
- Prudká povaha, problémy se zákonem (několikrát vězněn)
- Přesto si díky svému talentu získal přízeň mecenášů (nejprve rodná Kampánie, později Řím a Ravenna – kardinál Pietro Aldobrandini, pak Tuřín: dvůr vévody Karla Emanuela I. Savojského).
- Jeho rivalem byl básník a vévodův tajemník Gaspare Murtola, který ho v potyčce málem zabil; Marino napsal posměšné sonety (*La Murtoleide*, vydáno 1619).

V roce 1602 vyšla tiskem v Benátkách jeho básnická sbírka *Rime*.

Jeho další rozsáhlá sbírka básní vyšla pod názvem *La Lira* (3 díly, 1608 – 1614)

- V roce 1615 se na pozvání francouzské královny Marie Medicejské vydal do Paříže, kde prožil v roli placeného dvorského básníka 8 let.
- V roce 1620 vydal sbírku básní s mytologickými a pastorálními náměty *La Sampogna*.
- V roce 1623 vyšla ve Francii jeho epická skladba s mytologickým námětem (mytologický epos) *Adone* (Adonis), kterou věnoval synovi Marie Medicejské – francouzskému králi Ludvíku XIII.
- Posléze se vrátil do Neapole, kde se až do konce svého života těšil přízni a obdivu. V roce 1636 byla vydána jeho epická skladba na biblické téma *La strage degli innocenti* (Vraždění neviňátek). Tiskem vyšly také jeho dopisy – *Lettere*.

Adone (Adonis)

je značně komplikovaná a dlouhá básnická skladba, autorovo celoživotní dílo (20 zpěvů, 5124 oktáv – tj. osmiveršových slok, celkem 40984 veršů).

Marino se inspiroval mýtem o Venuši a Adónisovi. Čerpal z nepřeborného množství literárních pramenů z období antiky, renesance i raného baroka (Poliziano, Pulci, Ariosto Tasso...). Všechny zpěvy jsou uvedené krátkými prozaickými vstupy, které objasňují alegorický význam jednotlivých motivů a postav.

Jeho zrak přitom padl na satyra,
jenž na lehátku, chlípnu touhou zpít,
překrásnou nymfu ve svých pažích svírá
a květ vši slasti chce jí uloupit.
Pel z živé slonoviny boku stírá
a laská jeho sněhobílý třpyt;
a druhou rukou, ještě odvážnější,
pátrá tam, kde je sladkost nejskrytější.

Naříká dívka, dál však zůstává
v náruči smělce, jenž je touhou zmámen;
v očích jí jiskří zlost, leč únava
ty jiskry hasí, tiší záchvěv ramen;
uhýbá před polibky, svěhlová,
však odpírajíc, rozpaluje plamen;
a tak se chytře brání, nebrání
a vzdornou dlaní vrací laskání.

Ty lstivé údy jsou jak klubko zmijí.
Chce vyvléci se? Jen to předstírá.
A zatímco se kroutí, vrtí, svíjí,
svazuje, tiskne, poutá satyra.
Tak hřebík prkno k prknu pevně sbíjí,
čep v čepu k sobě desky přivírá.
Nevím, zda Flora, Thais nebo Fryné
kdy znaly ještě necudnosti jiné.

V Adonisově hrudi oheň plane:
obscénní výjev rozněcuje žár.
Kde kouzelník a tyran Amor stane,
odolá jenom, kdo je sláb a stár.
Z návnady oné sladké podívané
hned touha čerpá sílu, směr a tvar,
a vyzvána k přirozenému běhu,
hrozí, že záhy vylíže se z břehů.

Tu Venuše, jež ráda násobí
milostný žár a pouta utahuje,
vtipnými slovy, lstnými způsoby
miláčka ponouká a povzbuzuje:
„Jen pijte do dna z velké nádoby
rozkoše, která všechny uzdravuje!
Vzdechy a nářky splet'te do věnce,
jenž korunuje št'astné milence!“

(...)

VII. Zpěv, oktávy 58-62

INVITO ALL'OMBRA

Or che l'aria e la terra arde e fiammeggia,
né s'ode euro che soffi, aura che spiri,
ed emulo del ciel, dovunque io miri,
saettato dal sole, il mar lampeggia;

qui dove alta in sul lido elce verdeggia,
le braccia aprendo in spaziosi giri,
e del suo crin ne' liquidi zaffiri
gli smeraldi vaghissimi vagheggia;

qui, qui, Lilla, ricovra, ove l'arena
fresca in ogni stagion copre e circonda
folta di verdi rami ombrosa scena.

Godrai qui meco in un l'acque e la sponda;
vedrai scherzar su per la riva amena
il pesce con l'augel, l'ombra con l'onda.

Pozvání do stínu

Teď, kdy vzduch i zem žhnou a planou bleskem
a euros i vánek sotva dýší
a, soupeř nebes, kam jen vzhlednu v tiši,
pod šípy slunce, moře, blýská leskem:

zde, kde dub vysoký nad pláží zelená se,
náruč v prostorné pláni otvíraje,
do safírů, ze hřív, jež mu vlaje,
v smaragdy, široko bloudící zadívá se;

zde, zde zas najdeš klid, Lillo, kde obepíná
píščinu svěží – břeh zeleně je pln –
po celý dlouhý čas větvoví scéna stinná.

Se mnou se potěšíš, jen z vod a bílých dun
uvidíš laškovat, kde břeh se k výši vzpíná,
rybu s ptákem a stín se stříbrem vln.

DONNA CHE CUCE

È strale, è stral, non ago
quel ch'opra in suo lavoro
nova Aracne d'Amor, colei ch'adoro;
onde, mentre il bel lino orna e trapunge,
di mille punte il cor mi passa e punge.
Misero! E quel sì vago
Sanguigno fil che tira
Tronca, annoda, assottiglia, attorce e gira
La bella man gradita
È il fil de la mia vita.

Žena, která šije

Je šíp, je šíp, ne jehla bodající,
čím koná práci svou
nová Arachné lásky, zbožňovaná mnou.
A tak, jak vyšívá překrásné plátno své,
tisícím prokláním zraňuje srdce mé.
Ubohý! a ta, ta sem tam létající
krvavá nit, již odvíjí,
trhá a zauzlí, ztenčí a zavíjí
ruka, jež krásou svítí,
je nití mého žití.

Emanuele Tesauro (Turín 1592 – tamtéž 1675) – jezuita, učitel rétoriky, teoretik barokní poetiky, autor pojednání *Cannocchiale aristotelico* (1654, Aristotelský dalekohled): úkolem **metafory** je spojovat věci a myšlenky, které spolu v běžném životě navzájem nesouvisejí, nacházet podobnost tam, kde zdánlivě žádná podobnost není. Metafora má vzbuzovat údiv, fascinovat, probouzet fantazii, přinášet neobvyklé emotivní prožitky. Její funkce však není jen ozdobná. Metaforou lze vyjádřit to, na co běžný jazyk nestačí. Je to účinný nástroj rétoriky a nástroj poznání. Metafora je tím originálnější, čím více konotací vyvolává. Prostřednictvím metafory lze poznat v jednom okamžiku větší množství skrytých významů.

Alessandro Tassoni (Modena 1565 – tamtéž 1635), pocházel ze šlechtické rodiny, vystudoval práva, byl členem florentské akademie Crusca, pracoval pro kardinála Ascania Colonna (Řím, Španělsko), pro savojské vévodství (Turín), pro vévodu Františka I. d'Este (Modena).

Jeho nejslavnější dílo je **směšnohrdinský epos (poema eroicomico) *La secchia rapita*** (1621, *Ukradené vědro*). Spojení komických a hrdinských motivů v epické skladbě s historickým námětem bylo naprostou novinkou. Děj je inspirován skutečnou událostí z roku 1325, kdy se v bitvě u obce Zappolino střetly armády dvou soupeřících měst – Modeny (ghibellini) a Bologne (guelfové). Modenští své protivníky pronásledovali až k branám Bologne, pronikli do města a jako válečnou kořist si odnesli vědro na vodu. V jeho podání se do bojů zapojí např. také bohové z Olympu. Komická složka převládá nad historickou a hrdinskou. Tassoni navázal na **starší satiricko-burleskní tradici (Pulci, Berni, Folengo)**.

Giovan Battista Basile (Giugliano in Campania / Neapol 1566 – tamtéž 1632)

Lo cunto de li cunti (Pentamerone) – sbírka 50 lidových pohádek v neapolském dialektu, historicky nejstarší sbírka pohádek v Evropě, ze které později čerpali autoři jako Ch. Perrault, J. L. Tieck, C. Gozzi aj. (např. Zezolla → Popelka; Cagliuso → Kocour v botách; Sole, Luna e Talia → Šípková Růženka; Le tre cetre → Lásky ke třem pomerančům atd.). Celkem 50 pohádek je zasazeno do rámcového příběhu, jehož hlavní hrdinka, princezna Zoza, díky své vytrvalosti a důvtipu, za pomoci deseti stařenek – vypravěček zvítězí nad proradnou sokyní a získá lásku prince Tadeáše z Camporotonda.

Giordano Bruno (Nola / Neapol 1548 – Řím 1600)

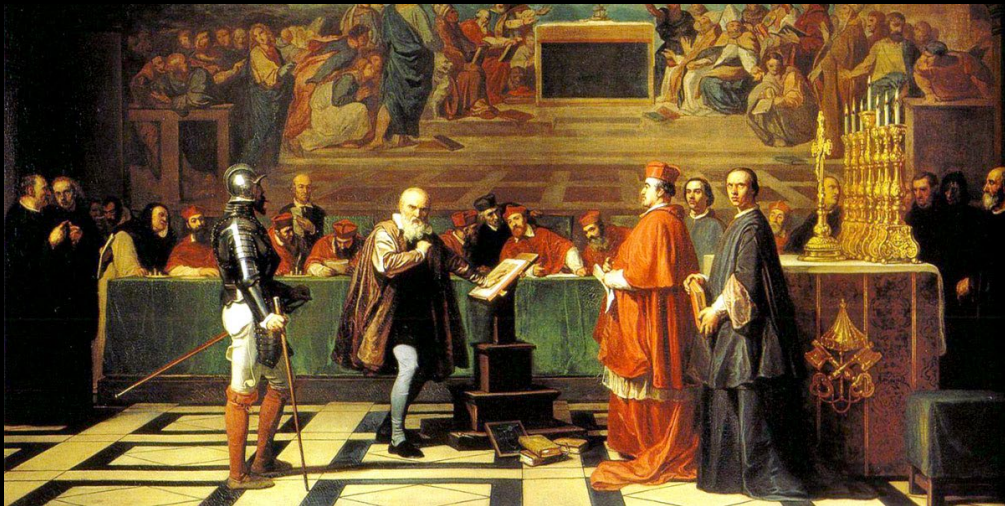
Původně se jmenoval Filippo, jméno Giordano přijal po vstupu do řádu dominikánů. Byl podezříván z kacířství, z řádu vystoupil a pobýval v různých částech Evropy (Ženeva, Toulouse, Paříž, Oxford, Londýn, Wittenberg, Praha, Padova, Benátky). Své knihy vydával v zahraničí. Vyznával panteistickou představu Boha, který je přítomen všude v přírodě a v celém vesmíru, s nímž tvoří jednotu; Bůh je princip, který všechno ovládá a oduševňuje (tedy neřídí svět zvnějšku, nestojí nad světem a mimo svět, nýbrž je ve světě, v každé jeho součásti). Korigoval Koperníkův heliocentrismus a vyložil svou teorii o nekonečnosti vesmíru bez středu, bez hranic, v neustálém pohybu. Byl ovlivněn neoplatonismem i středověkou mystikou, dále pak mj. Koperníkem a Mikulášem Kusánským. V oblasti literatury hlásal právo spisovatele na vlastní originalitu, odsuzoval rigidní napodobování vzorů (Aristoteles, Petrarca) a všechny projevy pedantství.

- De umbris idearum (1582, O stínech idejí) – traktát o mnemotechnice
- Candelaio (1582, Svíčkář) – komedie
- Cena de le Ceneri (1484, Večeře na popeleční středě)
- De la causa principio et uno (1484, O příčině, principu a jednom)
- De l'infinito, Universo et Mondi (1484, O nekonečnu, vesmíru a světech)
- *Spaccio de la bestia trionfante* (1484, Vyhnání vítězné bestie)
- De gli eroici furor (1585, O heroickém šílenství)

V roce 1591 přesídlil do Benátek, kde ho zradil a vydal inkvizici jeho žák Giovanni Mocenigo. Po zdoluhavém soudním procesu byl v roce 1600 upálen v Římě na náměstí Campo dei Fiori.

Galileo Galilei (Pisa 1564 – Arcetri 1642)

Byl stoupencem heliocentrismu, tradiční aristotelovskou filozofii přírody považoval za překonanou, proti ní stavěl vědecké zkoumání přírody a vesmíru, což vyjádřil ve svém nejznámějším díle *Dialogo sopra i due massimi sistemi dell' universo* (1632, Dialogy o dvou největších systémech světa). V roce 1633 se musel se dostavit před tribunál římské inkvizice a své učení odvolat. Byl odsouzen k domácímu vězení v Arcetri, jeho kniha byla zařazena na Index zakázaných knih. Někteří příslušníci církve s Galileim ovšem sympatizovali – např. arcibiskup ze Sieny Ascanio Piccolomini.

Tommaso Campanella (Stilo / Reggio di Calabria 1568 – Paříž 1639)

V mládí vstoupil do řádu dominikánů, ovlivnila ho platónská filozofie a metafyzický naturalismus Bernardina Telesia (1509 – 1588), jehož dílo ovšem bylo na Indexu zakázaných knih. Sám Campanella byl opakovaně souzen inkvizicí, mimo jiné nesouhlasil se španělskou politikou v Itálii a strávil proto 27 let ve vězení (1599 – 1626). V roce 1629 se stal soukromým astrologem papeže Urbana VIII. Poslední roky svého života (1634-39) prožil ve Francii pod ochranou krále Ludvíka XIII. a kardinála Richelieua.

Jeho nejznámější dílo je *Città del sole* (1602, Sluneční stát), latinský překlad *Civitas Solis. Idea reipublicae philosophicae* vyšel ve Frankfurtu v roce 1623. Je psáno formou dialogu mezi mořeplavcem z Janova (Genovese), který doprovázel Kolumba při jeho cestě do Ameriky, a rytířem z řádu Johanitů (Ospitalario). **Campanella navazuje na Platónovu Ústavu a na Utopii Thomase Mora.** Líčí ideální společnost na fiktivním ostrově Taprobana, kde neexistuje soukromé vlastnictví a kde nejdůležitějšími hodnotami jsou vzdělání, práce a sounáležitost. V čele státu stojí svrchovaný vládce a velekněz v jedné osobě (Sole – Slunce), jemuž jsou podřízeni ministři Mor – Láska, Pon – Moc a Sin – Moudrost. Prakticky všechny činnosti ve státě jsou řízeny a kontrolovány politickou mocí, která je výrazně propojená s náboženstvím.